

بررسی نرم افزار

درایة النور نسخه ۲

و مقایسه آن با برنامه «جوامع الكلم» و وبگاه «رواة الحديث الجامع»

مصطفی علیمادی*

* پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

اشاره

رجال، دانشی بسیار مؤثر در علوم اسلامی و از دید کاربرد، بسیار پیچیده است. از این رو، استفاده از رایانه برای انجام پژوهش‌های رجالی، بسیار توصیه می‌شود. برنامه درایة النور ۲، از مهم‌ترین برنامه‌های رایانه‌ای در رجال شیعه است که قابلیت‌ها و امکانات گوناگونی برای پژوهشگران فراهم کرده است. در این مقاله، به بررسی مقایسه‌ای این برنامه با برنامه «جوامع الکلم» و پایگاه «رواة الحدیث الجامع» از دید رابط کاربری خواهیم پرداخت.

کلیدواژگان: دانش رجال، درایة النور ۲، جوامع الکلم، رواة الحدیث الجامع، برنامه رایانه‌ای.

مقدمه

یکی از شاخه‌های علوم حدیث که جایگاه ویژه در اعتبارسنجی دیگر علوم اسلامی دارد، علم رجال است. گاهی با کمک گرفتن از این علم، علمای دین دیدگاهی را رد یا قبول و یا تغییر داده‌اند و نظر فقهی خود را در باره یک موضوع برگردانده‌اند (حسینی، ۱۳۹۳). به سبب اهمیت این دانش، علمای دین همواره به آموختن و بسط آن اهتمام ویژه داشته‌اند.

احادیث به‌یادگارمانده از خاندان عصمت و طهارت (علیهم السلام)، گنجینه ارزشمندی از میراث مکتوب شیعی است که حجم عظیمی از معارف اسلامی را در خود جای داده است. بهره‌برداری از این میراث پُربها، در گرو شناخت افرادی است که حامل آن به نسل‌های پس از خود می‌باشند. این افراد، همان راویان‌اند.

دانش رجال، با معرفی ویژگی‌های راوی و معرفی آن به پژوهشگران عرصه‌های معارف دینی، به گفته گروهی اعتبار بخشیده، آنان

را توثیق می‌کند و احادیث ایشان را مورد اعتماد و قابل استناد می‌داند و در مقابل، بر اعتماد به گروهی خط بطلان کشیده، آنان را تضعیف می‌کند و وصف اعتماد را از احادیث آنان برمی‌دارد تا از این رهگذر، اعتبار یا عدم اعتبار مجموعه واسطه‌های یک حدیث (سند) را احراز نماید.

رجال را دانشی خوانده‌اند که به معرفی راویان و صفاتی که در پذیرش، یا عدم پذیرش راویان نقش دارد - نظیر ایمان و عدالت - می‌پردازد و از چگونگی توثیق و جرح راویان و راه‌های رفع تعارض میان جرح و تعدیل، سخن به میان می‌آورد.

کلمه «رجال» جمع «رجل»، واژه‌ای عربی به معنای مردان و به‌خصوص مردان بزرگ است و علم رجال، در اصطلاح به دانش شناخت مردان مشهور علم و ادب و دولت، و بیان احوال آنها گفته می‌شود؛ به بیانی دیگر، به طور عام، دانش شناسایی گروهی از مردم که در جهت خاصی مشترک‌اند و اطلاع یافتن از احوال، انساب، آثار و برخی خصوصیات دیگر آنان، علم رجال نامیده می‌شود؛ اما به‌طور خاص، در حوزه علوم دینی، علم رجال، علمی است که در زمینه شناسایی راویان حدیث از نظر نام و اوصافی که در قبول یا رد گفته و روایت آنها دخالت دارد، بحث می‌کند (ویکی فقه، ۱۳۹۶).

کتاب رجالی در مقابل نرم‌افزار رجالی

این دانش، در طی زمان، ابعاد گوناگونی یافته و فربه‌تر شده و به یکی از پیچیده‌ترین دانش‌های اسلامی از دید کاربرد بدل شده است. همین پیچیدگی در به کار بستن این دانش، سبب شده استفاده از رایانه در این علم از آغاز شیوه استفاده از آن در علوم مطرح شود. یکی از ویژگی‌های ابزارهای رایانه‌ای، انجام محاسبات پیچیده عظیم

است و از این روی، و نیز به سبب برخی از ویژگی‌های محاسباتی در این علم، استفاده از رایانه در تسهیل و تسریع پژوهش‌های رجالی و نیز دقیق شدن آن، بسیار سودمند است؛ به‌گونه‌ای که حتی برخی از متخصصان علم رجال، استفاده از رایانه را در این علم بایسته می‌دانند؛ زیرا اولاً بدون نرم‌افزار، دسترسی به هدف، بسیار زمان‌بر و هزینه‌بر است و افزون بر آن، اگر محقق با صرف زمان نیز به اهداف دست یابد، باز هم در باب اصل صدور روایت و نیز کیفیت برداشت و تلفی فقه حدیثی، به مشکل خواهد خورد (حسینی، ۱۳۹۳).

کتاب‌های رجال به لحاظ برخورداری از مجموع اطلاعاتی سودمند، مدرسان محققان در انجام پژوهش‌های رجالی مانند بازشناسی راویان به منظور سنجش اعتبار سند است. این کار، ممکن است در نگاه نخست آسان جلوه کند؛ ولی حقیقت جز این است؛ زیرا عواملی چون موارد ذیل، فرآیند مزبور را با مشکلاتی چند روبه‌رو کرده است:

- گستردگی حجم احادیث؛
 - تعداد فراوان راویان؛
 - اختصار در عناوین راویان؛
 - تنوع تعابیر به‌کاررفته در مورد یک راوی؛
 - اختلاف نظر در عوامل وثاقت و ضعف؛
 - اختلاف نظر در مفاد و معنای الفاظ مدح و ذم؛
 - اختلاف ساختار کتاب‌های حدیثی در تنظیم احادیث و اسناد؛
 - بروز تصحیف و تحریف در اسناد و عناوین راویان؛
 - کافی نبودن گزارش‌های تاریخی؛
 - محدود بودن کتاب‌های رجالی از نظر تعداد و محتوا.
- به همین لحاظ، حجم قابل توجهی از

پژوهش‌های صورت‌گرفته در زمینه احادیث و حتی پژوهش‌های فقهی، از غنای لازم در مباحث رجالی برخوردار نیست. به نظر می‌رسد، ضرورت بهره‌گیری از رایانه و تهیه نرم‌افزارهای گوناگون رجالی، نیازمند بحث نیست؛ بلکه مهم، شناخت و توجه به انتظاراتی است که کاربران و مخاطبان این‌گونه نرم‌افزارها دارند.

مروری بر نرم‌افزارهای رجالی

استفاده از کامپیوتر در زمینه‌های گوناگون علمی، هنری، آموزشی و در زمینه‌های مختلف دین، فرهنگ، سیاست و اقتصاد، امری انکارناپذیر است. بهره‌گیری از چنین دستاورد علمی در عرصه‌های علوم اسلامی، به‌ویژه علوم و معارف قرآن کریم، کمک شایانی به نشر هر چه بیشتر و بهتر آن معارف خواهد کرد (رضایی، ۱۳۷۷: ۳). پیشرفت رایانه‌ها با ویژگی‌های انحصاری از قبیل دقت، سرعت، قابلیت و سهولت، زمینه نوینی را در کشف معارف الهی و حل مسائل پیچیده به مدد قرآن، احادیث و احکام فراهم آورده است.

در سال‌های اخیر، مراکز متعددی در زمینه اطلاع‌رسانی علوم و معارف اسلامی و با هدف آسان‌سازی دسترسی به منابع و متون اسلامی و انجام تحقیقات علمی با استفاده از فناوری پیشرفته در شهرهای مختلف تشکیل شده است (رضائی، ۱۳۷۷: ۴). مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، در این حوزه از پیشگامان به شمار می‌رود که در سه دهه فعالیت خود، توانسته محصولات برای جامعه علمی در حیطه علوم اسلامی و انسانی عرضه کند که بسیار مورد قبول ایشان واقع شده است. در نتیجه فعالیت این مرکز، تعداد فراوانی از کتاب‌های حدیث و علم رجال که ابزار اصلی کار فقیهان بود، در قالب نرم‌افزار در آمد و کار جست‌وجوی واژه

به واژه حدیث آسان شد.

از مهم‌ترین برنامه‌های کاربردی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، برنامه درایة‌النور است. این برنامه، از زمان تولید، در کانون توجه پژوهشگران رجالی قرار گرفت و مبنایی برای پژوهش‌های حدیثی و رجالی، نگارش کتاب‌هایی در حوزه رجال و الگویی برای تولید نرم‌افزارهای رجالی بوده است. برنامه «درایة‌النور» که نخستین نرم‌افزار تخصصی رجالی شیعه است، به بررسی و بازسازی اسناد کتب اربعه حدیثی و کتاب «وسائل الشیعه» و شناسایی روایان آنها پرداخته است. کتب هشت‌گانه رجالی و معجم رجال الحدیث نیز در این برنامه گنجانده شده و امکانات گسترده پژوهشی در ابعاد مختلف علم رجال در آن منظور گشته است.

نرم‌افزار درایة‌النور با فراهم آوردن قابلیت‌های ذیل گام‌هایی چند در راه تأمین نیازها و اهداف کاربران خود برداشته است:

۱. بازسازی اسناد به شیوه‌ای کاملاً علمی که

وحدت ساختار اسناد را در پی داشته و زمینه ارزیابی ماشینی اسناد را فراهم آورده است؛

۲. برخورداری از نظام مترادفات عناوین روایان که تعیین مصداق بیش از نود درصد عناوین مشترک و هماهنگ‌سازی عناوین پراکنده روایان را موجب شده است؛

۳. بازشناسی عناوین مُحرّف و معرفی شکل صحیح آن؛

۴. بازشناسی و معرفی خلل‌های موجود در اسناد؛

۵. معرفی شاگردان و مشایخ هر راوی؛

۶. تنظیم اسناد یک راوی و سنجش رابطه روایی آن با دیگر روایان به هر شکل ممکن؛ مزیتی که در هیچ‌یک از کارهای سابق حتی در ترتیب الاسانید مرحوم آیت‌الله بروجردی نیز وجود ندارد؛

۷. امکان بررسی اسناد یک راوی با عناوین مختلف وی در متن کتاب به همراه مقایسه با قبل و بعد به منظور دستیابی به قرائن مورد نظر؛

۸. بررسی دقیق ارتباط روایان در اسناد و نه

برنامه «درایة‌النور» که نخستین نرم‌افزار تخصصی رجالی شیعه است، به بررسی و بازسازی اسناد کتب اربعه حدیثی و کتاب «وسائل الشیعه» و شناسایی روایان آنها پرداخته است. کتب هشت‌گانه رجالی و معجم رجال الحدیث نیز در این برنامه گنجانده شده و امکانات گسترده پژوهشی در ابعاد مختلف علم رجال در آن منظور گشته است

جدای از آن؛

۹. زمینه‌سازی گونه‌های مختلف پژوهش مبتنی بر اسناد؛

۱۰. در اختیار گذاردن دیدگاه صاحبان کتاب‌های رجالی در مورد راویان؛

۱۱. برخورداری از توثیق و تضعیف راویان از دیدگاه تهیه‌کنندگان برنامه و امکان دسترسی به آن در جای‌جای برنامه؛

۱۲. ارزیابی اسناد به صورت ماشینی؛

۱۳. امکان درج دیدگاه شخصی کاربران در صورت اختلاف با نظر تهیه‌کنندگان برنامه در امر توثیق و تضعیف راویان؛

۱۴. فراهم آوردن زمینه‌های آموزش سندشناسی دانش‌رجال.

نسخه جدیدی از این برنامه در حال آماده‌سازی است که در آن سعی شده کاستی‌های نسخه پیشین از دید منابع و برخی قابلیت‌ها مرتفع شود.

محصولات رایانه‌ای مراکز دیگر در حوزه رجال

با توجه به مطالب پیش‌گفته درباره استفاده از رایانه در پژوهش‌های رجالی، و مقایسه

برتری‌های آثار نرم‌افزاری رجالی در قیاس با منابع چاپی، در این مقاله از مقایسه نرم‌افزار درایة‌النور ۲ با منابع چاپی صرف نظر می‌شود و بعد از معرفی محصولات رجالی مراکز دیگر، صرفاً به مقایسه دو مورد از آنها با نرم‌افزار درایة‌النور پرداخته خواهد شد.

۱. کشف الرجال، محصول مؤسسه تحقیقاتی ولی‌عصر(عج) قم. در این برنامه، ۱۱۲ جلد کتب دارای متن کامل عرضه شده است. امکانات نرم‌افزار عبارت‌اند از:

ارائه طبقات رجال کتب اربعه با ذکر استاد، شاگرد و مأخذ؛ طریق شیخین در مشیخه؛ ضبط راویان و مکان‌های کتب اربعه به همراه بیان سال ولادت و وفات ایشان. محتوای این برنامه در پایگاه روایة‌الحدیث الجامع عرضه شده که در ادامه، توضیح بیشتری درباره آن عرضه شده است.

۲. المعجم الفقہی، محصول مرکز معجم فقہی. این نرم‌افزار، قسمتی را به عنوان رجال که شرح زندگی ۱۵۰۰۰ راوی است، با استفاده از کتاب معجم رجال الحدیث اثر آیت‌الله العظمی خوئی اختصاص داده است.

۳. موسوعة الحدیث الشریف، محصول شرکت صخر. این نرم‌افزار، کتب تسعه حدیثی اهل‌سنت را مورد پژوهش رجالی

قرار داده و راویان هر سند را همراه با ترجمه، شیوخ، تلامیذ، رتبه، جرح و تعدیل با ذکر مأخذ تفکیک کرده است. در بخش سندشناسی، به مرفوع، موقوف، معلق، مرسل و معضل بودن سند همراه با نمودار، پرداخته است.

۴. نرم‌افزار «جامع الکلم حصن الدفاع الأول عن السنة». این محصول، برای بررسی وضعیت «رجال و اسانید» روایات موجود در امهات کتب اهل‌سنت ایجاد شده و دارای قابلیت‌هایی چند است:

تحلیل و بررسی حدیث از جانب سند و متن به همراه وضع رمزهای خاص برای مؤلف، راویان حدیث و صحابی راوی حدیث و توضیح اسانید تمام مصادر نرم‌افزار و اسانید احادیث مرفوعه: قریب به ۷۰۰ هزار سند به همراه تعیین راوی‌ها در مواضع.

۵. برنامه دیگر در حوزه رجال، درایة‌الثقلین است. این برنامه، به بررسی خودکار روایات، راویان و اسناد حدیث ثقلین می‌پردازد.

۶. نرم‌افزار دیگر برای اهل‌سنت، موسوعة الحدیث النبویة الشریف است که کتب نه‌گانه اهل‌سنت را بر با نگاهی رجالی ارزش‌گذاری کرده است.

از مهم‌ترین برنامه‌های کاربردی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، برنامه درایة‌النور است. این برنامه، از زمان تولید، در کانون توجه پژوهشگران رجالی قرار گرفت و مبنایی برای پژوهش‌های حدیثی و رجالی، نگارش کتاب‌هایی در حوزه رجال و الگویی برای تولید نرم‌افزارهای رجالی بوده است

از میان برنامه‌ها و پایگاه‌های یادشده، برنامه «جوامع الكلم» و پایگاه «راویان حدیث (رواة الحدیث)» مرکز تحقیقات حضرت ولی عصر (عج) برای مقایسه انتخاب شده‌اند که نخست به بیان قابلیت هر یک پرداخته و سپس، مقایسه‌ای میان آنها انجام خواهد شد.

ویژگی‌ها و قابلیت‌های نرم‌افزار درایة‌النور ۲

نرم‌افزار درایة‌النور، شامل پنج بخش اصلی است که عبارت است از: کتابخانه، سند، راوی، ارتباط راویان، سایر فهرست‌ها.

در بخش کتابخانه، فعلاً ۵۶ عنوان کتاب رجالی در دسته‌بندی‌های گوناگون نمایش داده می‌شود و کاربران می‌توانند در کل کتاب‌ها یا در دسته‌بندی دلخواه، مرور کنند و با انتخاب هر کتاب، به محتوای آن دست یابند. شیوه دیگر دستیابی به منابع، مرور یا جست‌وجوی پدیدآورندگان است که در این بخش، به کاربر ارائه شده است. همچنین، بخش جست‌وجو نیز در این بخش گنجانده شده است که کاربر می‌تواند به جست‌وجوی محتوای هر کتاب نیز بپردازد.

سند، از مهم‌ترین قسمت‌های این برنامه است که کاربران با برگزیدن آن، می‌توانند سند روایت‌شده راویان را در دسته‌بندی‌های: معصومان، کتب و موضوع ببینند. همچنین، امکان اتصال سند به راوی و ارزیابی سند نیز وجود دارد. افزون بر آن، کاربران می‌توانند نوع سند را از نظر: عادی بودن، تعلیق داشتن، تعلیق به مشیخه، تحویل و نظایر آن، مشخص نمایند و اسناد دارای آن ویژگی را مشاهده کنند. امکان ارزیابی کاربر از سند نیز از دیگر گزینه‌های این بخش است. در پایان نیز سند از دید داشتن طریق و مشیخه، قابل پالایش است و کاربر

بر این، قابلیت مشابه‌یابی نیز در این بخش در اختیار کاربر است. مشابه‌یابی، بر پایه اسناد بازسازی، عناوین معیار و متن حدیث انجام می‌شود.

بخش سایر فهرست‌ها نیز به عرضه فهرستی الفبایی از ضبط اسامی راویان در کتب ثمانیه رجالی، تصحیحات در ثمانیه، توصیفات راویان در ثمانیه، راویان دارای توصیف ضمنی، مداخل ثمانیه، طرق ذکرشده در ثمانیه، اسناد روایات ثمانیه و اعلام معجم رجال حدیث در اختیار کاربر است. با انتخاب هر گزینه از فهرست‌های یادشده، توصیفات از آن به کاربر عرضه می‌شود.

پایگاه رواة الحدیث الجامع وابسته به مؤسسه ولی عصر (عج)

در سال ۱۳۷۱ مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر (عج)، از سوی حضرت آیت‌الله حسینی قزوینی تأسیس شد. در این مؤسسه، همراه با بخش حدیث‌پژوهی، بخش رجال را نیز تشکیل گردید تا ضمن توجه به سند

می‌تواند با برگزیدن هریک از این حالات، اسناد دارای آن ویژگی را مشاهده کند.

بخش مهم دیگر در این برنامه، «راوی» است که در این بخش، فهرست راویان در سه دسته: فهرست معیار، فهرست اصلی و فهرست تخصصی به شیوه الفبایی در سمت راست صفحه نمایشگر به کاربر عرضه شده است. با انتخاب هر راوی، اطلاعاتی مانند: پرونده راوی، روی‌عن، روی‌عنه، طبقه، استاد و ابواب حدیث به کاربر نمایش داده می‌شود. گفتنی است، راویان را می‌توان بر پایه کتابی که نام آنها در آن آمده است نیز محدود کرد.

بخش اصلی دیگر در این برنامه، «ارتباط راویان» است که در آن با وارد کردن نام هر راوی در یک جعبه و نام راوی دیگر در جعبه دیگر، می‌توان ارتباط میان آن دو را یافت. همچنین، ارتباط‌های پرتکرار نیز در این بخش به کاربر عرضه می‌شود. با انتخاب هر راوی، در بخش پایین برنامه، اطلاعاتی مانند: نشانی (کتاب)، ارزیابی سند از دید اعتبار، و سند آن نمایش داده می‌شود. علاوه

روایات در حدیث پژوهی، برای رفع مشکلات کتب رجالی نیز گام‌های برداشته باشند. از این رو، بخش رجال با چهار گروه فعالیت خود را آغاز کرد که بر پایه آن، گروه‌هایی برای انجام پژوهش‌های رجالی شکل گرفت:

۱. گروه «هویه الراوی»: عمده کتب رجالی موجود، شرح حال اجمالی در حد مکانت راویان احادیث فقهی بود و کمتر به مباحثی مانند: مترادفات، سال ولادت و وفات، معاصرت آنان با ائمه (علیهم السلام) پرداخته شده بود و در خصوص راویان احادیث امامت و ولایت و راویان احادیث معارفی، کار تحقیقاتی یا انجام نشده بود یا خیلی ضعیف. بنابراین، عمده راویان احادیث معارفی و مباحث امامت و ولایت، مهمل یا مجهول بودند که در علم رجال، این راویان ضعیف شمرده می‌شدند و حکم به ضعف روایت داده می‌شد. با تحقیقات همه‌جانبه گروه رجال عمده این راویان، شناخته شدند و روایات زیادی از ضعف خارج گردیدند.

۲. گروه «دراسات فی أسانید کتب الروائیة»: با بررسی انجام شده در اسانید کتب اصلی و منابع اولیه حدیث شیعه، یعنی کتاب کافی، تهذیب، استبصار و من لایحضره الفقیه، گروه به این نتیجه رسید که در برخی اسانید، تحریف یا ارسال واقع شده است. از این رو، کار پژوهشی در اسانید کتب روایی را آغاز کردند و تمامی روایات سند به سند مورد کنکاش علمی قرار گرفت و فیش‌برداری گردید که در صورت اتمام کار پژوهشی، این اثر در ۴۰ جلد منتشر می‌گردد.

۳. گروه «احیاء تراث رجالی شیعه»: از آنجا که آثار مهمی از رجال شیعه، تک‌چاپی یا چاپ سنگی و بعضی نیز دست‌خط بود، گروه احیا کار بازپژوهشی روی این آثار را آغاز کرد و کتاب‌های ذیل سامان یافت:

* سماء المقال در ۲ جلد؛

* الجامع فی الرجال در ۱۲ جلد؛

* رجال علامه در ۲ جلد، به همراه آثار دیگر که در دست احیا و تحقیق می‌باشد؛

* پژوهش‌های رجالی مستقل که تا به حال در خصوص راویان شیعه انجام نشده بود؛ مانند:

- وفیات روات: که به شناسایی سال ولادت و وفات راویان می‌پردازد و در بحث ارسال و تحمل حدیث، بسیار حائز اهمیت است.

- ضبط اسماء الروات: با توجه به بعد زمانی و تفاوت لهجه‌ها در زبان عربی، تلفظ صحیح کلمات بسیار اهمیت دارد؛ مانند «بابل» و «بابل» که دو شهر جداگانه هستند و بعضی از اسامی با ضبط‌های متفاوت، دو راوی جداگانه‌اند. ۷۰ درصد کار پژوهشی این اثر، در ۲ جلد انجام شده است. نتیجه این فعالیت‌ها و پژوهش‌ها، در قالب پایگاهی عرضه شده است. در ادامه، قابلیت‌های این پایگاه بیان خواهد شد.

قابلیت‌های پایگاه رواة الحدیث الجامع

این پایگاه، دارای بخش‌های اصلی ذیل است:

- **فهرست راویان:** در این بخش، فهرست راویان به ترتیب الفبایی به کاربر عرضه می‌شود. امکان جست‌وجو در این فهرست نیز در این بخش گنجانده شده است که کاربران می‌توانند به شکل ترکیبی، عین عبارت و جست‌وجوی بدون اعراب، در فهرست راویان جست‌وجو کنند.

- **طریق راوی:** بخش دیگر این پایگاه، طریق راوی است که در دسته‌بندی: طریق الشیخین، طریق طوسی و طریق صدوق قابل مشاهده است.

- **ضبط راوی:** در این قسمت، ضبط دقیق نام راویان به همراه اعلام آنها آورده و به

منابع معتبر نیز مستند شده است. امکان جست‌وجوی در ضبط راویان نیز وجود دارد.

- **کتابخانه:** از دیگر بخش‌های اصلی این پایگاه است که در آن، متن چهل‌وشش عنوان کتاب رجالی در اختیار کاربر است و کاربران می‌توانند با جست‌وجو در عنوان آنها و یا مرور عناوین، به کتب مطلوب دست یابند.

- **قاموس مصطلحات:** اصطلاح‌های رجالی به همراه توصیف و توضیحاتی در باره آن، در این قسمت عرضه شده است.

قابلیت‌های نرم‌افزار جوامع الکلم - نسخه ۴،۵

محصول دیگر که از سوی اهل سنت تولید شده، برنامه «جوامع الکلم» است. بخش‌های اصلی این برنامه، عبارت است از:

- **نمایش حدیث:** در آن، کاربر می‌تواند با جست‌وجوی یک واژه از احادیث، متن روایت را مشاهده کند.

- **جست‌وجو:** جست‌وجوی کلی، جست‌وجوی راوی، جست‌وجوی عالم و جست‌وجوی قول، از امکانات این قسمت است.

در جست‌وجوی راوی، می‌توان اطلاعاتی مانند: نام، شهرت، لقب، کنیه، خویشاوندی، نسب، توصیف، مذهب، رتبه و ارزش، موالی، فعالیت، طبقه، محل تولد، محل وفات، سال وفات، سن راوی، و احادیث روایت شده از راوی، قابل دریافت است.

همچنین اطلاعاتی مانند: اقوال علمای جرح و تعدیل درباره راوی، اساتید و شاگردان راوی نیز در دسترس کاربر است.

در جست‌وجوی عالم، اطلاعاتی چون: طبقه راوی، رتبه راوی، سال وفات و تعداد اقوال، در دسترس است. افزون بر آن، قول‌های مختلف علما در باره راوی هم در اختیار کاربر

قرار می‌گیرد.

از راه‌های دیگر دسترسی به اطلاعات رجالی در این برنامه، انتخاب حدیث است که با جست‌وجوی واژه نخست از یک حدیث، مجموعه‌ای از احادیث دربردارنده این واژه در آغاز آن، به کاربر نمایش داده می‌شود و با برگزیدن هر حدیث، می‌توان اطلاعات پیش‌گفته درباره راوی یا راویان را به دست آورد.

مقایسه درایة‌النور ۲ با «جوامع الکلم ۴، ۵» و پایگاه «رواة الحدیث الجامع»
در این بخش از مقاله، برنامه درایة‌النور ۲ از دید رابط کاربری، بررسی بررسی خواهد شد. این مقایسه، بر پایه شاخص‌های معتبر ارزیابی طراحی رابط کاربر برای کتابخانه‌های رقمی انجام شده است.

۱. کارکرد مرور

منظور از این شاخص، استفاده از فهرست‌های موضوعی، الفبایی، و دسته‌بندی‌های منطقی برای سهولت دسترسی کاربر از طریق مرور آنهاست.

در برنامه درایة‌النور ۲، در بخش‌های مختلف از این ویژگی استفاده شده است و کاربران می‌توانند در همه بخش‌های برنامه، از آن استفاده نمایند. از این‌رو، امتیاز کامل را در ارزیابی این شاخص دریافت می‌کند.

در برنامه جوامع الکلم، گرچه در برخی از بخش‌ها از این ویژگی استفاده شده، اما در همه بخش‌ها امکان مرور وجود ندارد و عرضه فهرست‌ها وابسته به جست‌وجو یا داشتن اطلاعاتی پیشین و گزینش یک گزینه در برنامه است. از این‌رو، امتیاز کامل را دریافت نمی‌کند.

در پایگاه «رواة الحدیث الجامع» نیز در همه بخش‌ها فهرستی عرضه شده که امکان

مرور آن وجود دارد و امتیاز کامل را از دید کارکرد مرور، دریافت داشته است.

۲. سازواری

این شاخص، در پی ارزیابی هماهنگی در طراحی صفحات است و بررسی اینکه تضاد درونی میان بخش‌های گوناگون پایگاه وجود نداشته باشد. در همه برنامه‌ها، سازواری وجود دارد.

۳. جذابیت حسی

منظور از این شاخص، بررسی جذابیت بصری برنامه‌ها و پایگاه، برای کاربران است.

برنامه درایة‌النور ۲، از دید جذابیت بصری، در قیاس با دو محصول دیگر، جایگاه بهتری دارد و از این دید، امتیاز بیشتری دریافت می‌کند.

۴. کارکرد کمک

مقصود از این شاخص، بررسی چگونگی راهنمایی و کمک برنامه به کاربر در تبیین بخش‌های مختلف به کاربر برای استفاده مؤثرتر او از برنامه است.

در برنامه درایة‌النور ۲، کاربران می‌توانند با استفاده از نشان پرسش «؟»، در باره هر یک از بخش‌ها و چگونگی کارکرد آن توضیحاتی دریافت کنند. همچنین، با نگهداشتن نشانگر بر هر بخش، توضیحاتی مختصر (هینت) به کاربر نمایش داده می‌شود. از این‌رو، امتیاز کامل را در این بخش دریافت می‌کند.

برنامه جوامع الکلم، در بخشی از برنامه، توضیحاتی به شکل هینت عرضه می‌کند و «کمک» به شکل گزینه‌ای در اختیار کاربر است که در آن توضیحاتی در مورد هر بخش داده است؛ اما در حین اجرای برنامه، کاربر نمی‌تواند توضیحات را دریافت کند؛ آن‌گونه که در برنامه درایة‌النور ۲ وجود دارد.

در پایگاه رواة الحدیث، بخشی به «کمک» اختصاص داده شده؛ اما کارکردی مانند

درایة‌النور ۲ یا جوامع الکلم ندارد.

۵. ناوبری

در این بخش، کارکرد رابط کاربری در دستیابی آسان کاربران به محتوای دلخواه است.

در برنامه درایة‌النور ۲، ناوبری آسان است و ورود و خروج به هر بخش، بدون سردرگمی و کم‌کردن مسیر انجام می‌شود.

ناوبری برنامه جوامع الکلم، قدری نیاز به دقت و تأمل دارد و کاربر در ورود به هر بخش، باید مسیر را به یاد بسپارد تا هدف گم نشود.

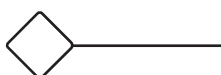
پایگاه رواة الحدیث، رابط کاربری بسیار ساده‌ای دارد و همه چیز برای کاربر در این پایگاه روشن است.

۶. گزینه‌های نمایش

از این طریق، کاربر می‌تواند به سلیقه خود نمایش بخش‌های گوناگون برنامه را

یکی از ویژگی‌های ابزارهای رایانه‌ای، انجام محاسبات پیچیده عظیم است و از این روی، و نیز به سبب برخی از ویژگی‌های محاسباتی در این علم، استفاده از رایانه در تسهیل و تسریع پژوهش‌های رجالی و نیز دقیق شدن آن، بسیار سودمند است

بازسازی و سفارشی‌سازی کند.

برنامه درایة‌النور ۲، امکان نمایش کتاب‌ها به شکل جدولی و تصویری فراهم کرده و کاربر می‌تواند از میان این دو، یکی را برگزیند. همچنین، اندازه قلم نیز قابل سفارشی‌سازی است. در بخش‌های دیگر نیز چنین نتایج برای کاربر قابل انتخاب است.

برنامه جوامع الکلم و پایگاه رواة الحدیث، امکانی برای سفارشی‌سازی نمایش در اختیار کاربر قرار نمی‌دهد.

۷. کارکرد جست‌وجو

مقصود از آن، ارزیابی چگونگی استفاده از جست‌وجو در پایگاه و استفاده از آن در بازایی محتوای پایگاه است.

برنامه درایة‌النور ۲، جست‌وجوی اصلی خود را در بخش کتابخانه گنجانده که با استفاده

۸. کاربردپذیری

منظور از آن، ارزیابی قابل استفاده بودن بخش‌های گوناگون رابط کاربری برای کاربران و رساندن ایشان به مقصودشان است.

در برنامه درایة‌النور ۲، هیچ‌یک از بخش‌ها زاید و قابل حذف نیستند و کاربرد خاص خود را دارند و کاربران هدف پایگاه به همه آنها در رسیدن به مقصودشان نیاز دارد.

برنامه جوامع الکلم، رابط کاربری شلوغی عرضه کرده و چنین می‌نماید که این شلوغی، از کارکرد و بهره‌وری پایگاه کاسته است.

پایگاه رواة الحدیث هم نیاز به گزینه‌های مؤثرتری برای کمک به کاربر دارد تا کاربران بتوانند نتایج بهتری برای انجام پژوهش به دست آورند.

از آن می‌توان در همه محتوای کتاب‌ها یا بخش‌های گوناگون یک کتاب، مانند: عنوان، آیات، روایات، اشعار، باورقی و مقدمه، به تفکیک جست‌وجو کند. همچنین، امکان استفاده از عملگرهای جست‌وجو نیز در اختیار کاربر قرار دارد. در بخش‌های دیگر برنامه نیز از قابلیت جست‌وجو استفاده شده و امکان کاوش در هر یک از بخش‌ها فراهم است.

جوامع الکلم هم گزینه‌ای جدا برای جست‌وجو در نظر گرفته است که کاربران می‌توانند در زمینه‌های گوناگون جست‌وجو کنند؛ اما در این برنامه، از عملگرها استفاده نشده است.

پایگاه رواة الحدیث، از جست‌وجوی جداگانه استفاده نکرده و در هر بخش، جست‌وجو خاص همان بخش را به کاربر عرضه کرده است.

پایه ارزیابی	شاخص‌ها	توضیح شاخص	درایه	جوامع	پایگاه
طراحی رابط کاربر	کارکرد مرور	ارزیابی اینکه به چه شیوه‌ای و تا چه حد رابط کاربر توانایی کاربر را در مرور فقرات مرتبط در برنامه/برنامه پشتیبانی می‌کند.	۵	۲	۵
	سازواری	ارزیابی اینکه آیا طراحی و صفحه‌آرایی در رابط کاربر، هماهنگ‌اند یا نه.	۵	۵	۵
	توجه به جذابیت حسی	ارزیابی اینکه تا چه حد رابط کاربر برنامه/پایگاه، به گونه مؤثری برای کاربر جذاب است.	۴	۳	۲
	کارکرد کمک	ارزیابی اینکه کدام گونه از کارکردهای کمک عرضه شده‌اند و چگونه به نحو مؤثری کاربر را در فرایند کمک‌خواهی پشتیبانی می‌کنند.	۵	۵	۳
	ناوبری	ارزیاب اینکه به کدام شیوه و تا چه حد رابط کاربر، اکتشاف‌های کاربر را در برنامه/پایگاه پشتیبانی می‌کند.	۵	۴	۵
	گزینه‌های نمایش	ارزیابی اینکه آیا و تا چه حد کاربران می‌توانند گزینه‌های نمایش در برنامه/پایگاه را سفارشی‌سازی کنند.	۴	۱	۱
	کارکرد جست‌وجو	ارزیابی اینکه برنامه/پایگاه کدام گونه‌های کارکرد جست‌وجو را عرضه کرده و استفاده آن تا چه پایه آسان است.	۵	۴	۳
	نمایش نتایج جست‌وجو	ارزیابی انواع قالب‌ها/گزینه‌های نتایج جست‌وجوی نمایش داده‌شده به کاربر در برنامه/پایگاه	۵	۴	۳
	کاربردپذیری	ارزیابی بهره‌وری، مؤثربودگی و رضایت‌بخش بودن رابط کاربر برنامه/پایگاه برای کاربر.	۵	۴	۳

جدول ۱: بررسی مقایسه‌ای برنامه درایة‌النور ۲ با برنامه «جوامع الکلم» و پایگاه «رواة الحدیث»

خاتمه

افزون بر مسائل مربوط به رابط کاربری برنامه‌ها، می‌توان از دید گستردگی محتوا و مسائل رجالی نیز مقایسه‌ای میان این سه محصول عرضه کرد:

۱. تعداد منابع

مقصود، عناوین کتاب‌ها، مقالات، رساله‌ها و قطعات صوتی است که درباره موضوع برنامه عرضه شده است.

برنامه درایة‌النور، ۵۶ عنوان منبع رجالی شیعی را به کاربر عرضه کرده است. افزون بر آن، منابع جانبی که پژوهشگران در انجام پژوهش به آن نیازمند خواهند بود، مانند کتب لغت و

قرآن نیز در اختیار محققان قرار گرفته تا هنگام پژوهش از آن بهره جویند.

برنامه جوامع الکلم، ۱۴۰۰ عنوان منبع را در زمینه رجال اهل سنت آورده است.

پایگاه رواة الحدیث، ۴۶ عنوان منبع رجالی شیعی را در پایگاه عرضه کرده است.

۲. گستردگی پرداختن به مسائل حوزه موضوعی

مقصود، پوشش همه مسائل موضوعی است که برنامه به آن پرداخته است؛ به گونه‌ای که جامع همه مسائل و مانع موضوعات و مفاهیم اضافی باشد.

در برنامه درایة‌النور، همه مسائل مرتبط با علم رجال شیعه، از سوی محققان استخراج شده و در دسته‌بندی‌های مشخص عرضه گردیده است تا پژوهشگران این علم بتوانند با سهولت به مسائل گوناگون مطرح‌شده، از طریق دسته‌بندی منطقی دست یابند.

برنامه جوامع الکلم نیز مسائل مختلف مطرح در علم رجال اهل سنت را از شیوه‌های

The screenshot shows the interface of the 'Daratun-Nur' software. At the top, there's a search bar with the text 'قهرست کامل' and 'قهرست های منتخب'. Below it, there are several tabs and filters, including 'فهرستی اسناد', 'عنوان اصلی', 'مشابه یابی', 'برو به', 'همه ابواب', 'عملگرها', and 'راوی'. The main content area displays a list of sources, with the first one being 'آخرنا أبو جعفر محمد بن یعقوب قال حدثني عدة من أصحابنا منهم محمد بن يحيى العطار عن أحمد بن محمد عن الحسن بن محبوب عن العلاء بن رزين عن محم...'. To the right of the list, there are several checkboxes and buttons, such as 'انتخاب شما', 'مسند (1)', 'مقصومان', 'کتاب', 'موضوع', 'اتصال مسند (1 انتخاب) Q', 'مسند', 'مرسل معتبر (مشایخ)', 'مرسل باپهام (معتبر)', 'مرسل بحذف (غير معتبر)', 'مرسل باپهام (غير معتبر)', 'مرسل بدون سند', 'مرسل به رفع', and 'موقوف'. At the bottom, there's a navigation bar with 'نمایش حدیث', 'کتابخانه', 'اتصال: مسند', 'نوع سند: عادی', 'ارزیابی: برنامه', and 'ارزیابی: صحیح'. The page number '۱۵۰,۴۴۱' is visible in the bottom left corner.

<http://wikifeqh.ir/>

۴. وبگاه مؤسسه تحقیقاتی ولی عصر (عج)، دسترسی: https://hoveyat.valiasr-aj.com/index_tabagheh.php

۳. پایگاه رواة الحدیث، مباحث رجالی به گستردگی دو برنامه پیشین نیست. ■

منابع

۱. حسینی، سید علیرضا. ۱۳۹۳. «نقش رایانه و نرم افزار های رجالی در رسیدن به اجتهاد». دسترسی: ۱۳۹۸/۴/۶

<https://www.balagh.ir/content/249>.

۲. رضایی، محمدجواد. ۱۳۷۷. «ارزشیابی قابلیت‌های ذخیره و بازیابی در برنامه‌های نرم‌افزاری مراکز اطلاع‌رسانی علوم قرآنی و معارف اسلامی (در شهرهای تهران، قم و اصفهان)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

۳. وبگاه ویکی فقه. ۱۳۹۶. «علم رجال». دسترسی: ۱۳۹۸/۴/۵: علم-رجال